

Спеціалізованій вченій раді Д 35.051.03
у Львівському національному університеті
імені Івана Франка
79060, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук **Попелюшка Василя Олександровича**, на дисертацію **Поліщак Наталії Ігорівни** на тему «Процесуальні витрати у кримінальному провадженні України», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність обраної теми дослідження ґрунтується на кількох факторах.

По-перше, такою вона уже визнавалась до сьогодні щонайменше тричі офіційно: 1) у грудні 2011 р. при її затвердженні Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ у межах плану його науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт за напрямом «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0112U007493); 2) у квітні 2017 р. при уточненні в установленому порядку теми (очевидно у зв'язку з необхідністю приведення термінології до використаної в КПК України 2012 р.); 3) по завершенню роботи, при виконанні процедур рекомендації її до захисту у цьому році. Тому ставити актуальність теми під сумнів з формального боку жодних підстав немає.

По-друге, по суті, – актуальність дослідження ґрунтується, як правильно зазначається у його вступі, на важливості проблеми процесуальних витрат у кримінальному судочинстві як частини витрат держави на боротьбу зі злочинністю, що можуть бути їй відшкодовані, а з іншого боку, як один з механізмів забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

По-третє, і з цим з дисертантом неможливо не погодитися, у практиці застосування даного, істотно зміненого КПК 2012 р. процесуального інституту є складнощі, які нерідко призводять до помилок в частині відшкодування процесуальних витрат у кримінальному провадженні, які своєю чергою, пояснюються недостатнім законодавчим урегулюванням окремих положень КПК України в цій частині та недостатньою на сьогодні теоретичною розробкою відповідних проблем.

Є коментарі, є скупі підручкові положення, журнальні публікації, які стосуються тих чи інших питань, пов'язаних з процесуальними витратами. Капітальне цілісне монографічне їх дослідження, яке б відповідало сучасному стану речей, – відсутнє.

По-четверте, це своєчасність написання роботи як один із факторів її актуальності.

Чинний у нинішній редакції КПК – уже далеко не КПК на момент його прийняття. Незабаром КПК чекають кардинальні зміни, блок з яких нам відомий у формі законопроектів, що знаходяться у Верховній Раді, а інші, як це в Україні, на жаль, ведеться, – невідомого авторства, будуть представлені безпосередньо перед постановкою на голосування і формально обґрунтовані необхідністю впровадження конституційної судово-правової реформи. Хочеться вірити, що на конструктивні, зокрема й підтримані на захисті дисертації напрацювання Наталії Поліщак зверне увагу законодавець.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій,

сформульованих у дисертації, обумовлена загалом чітким визначенням автором мети і задач (с. 7-8), об'єкта і предмета дослідження (с. 8) та забезпечена застосуванням системи адекватних предмету, надійних, перевірених часом методів наукових досліджень, зокрема, діалектичного, герменевтичного, логічного аналізу, історико-правового, статистичного, соціологічного тощо (с. 8-9). Дисертант не піддалася спокусі застосувати «модні» нині методи дослідження державно-правових явищ – синергетичного, персоналістичного, системно-мислєдїяльнїсного, антропологічного тощо. Саме обрані нею методи, як обумовлені предметом дослідження, й забезпечили обґрунтованість нових наукових результатів.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій,

сформульованих у дисертації забезпечується: 1) солідною теоретичною базою дослідження, яку склали наукові праці із загальної теорії права, пам'ятки кримінального процесуального права, наукові праці з кримінального процесу, довідково-енциклопедична література; 2) глибоким аналізом дотичного до теми дослідження нормативного матеріалу, включаючи рішення Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини; 3) широким використанням емпіричного матеріалу, який склали матеріали 455 судових рішень судів різних регіонів України та результати опитування рівно 400 працівників правоохоронних, судових органів і органів прокуратури (Додатки А, Б, В); 4) апробацією основних результатів дисертації на 7 міжнародних науково-практичних конференціях, 15 публікаціях, 6 з яких у фахових (юридичних) наукових виданнях України, 2 – в іноземних періодичних наукових виданнях.

Новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що у ньому, по суті першому комплексному монографічному дослідженні теоретичних і правових питань, пов'язаних з процесуальними витратами у

кримінальному провадженні за чинним нині КПК України, розроблено та обґрунтовано низку нових положень, висновків і пропозицій, важливих для розвитку як теорії кримінального процесуального права, так і практики його застосування.

При цьому немає підстав заперечувати, що вимогам наукової новизни загалом відповідають усі положення, а їх 14-ть, винесені дисертантом на захист в рубриках «уперше», «удосконалено» та «набуло подальшого розвитку», з яких «уперше» 7 (с. 9-13). Така їх кількість об'єктивно ґрунтується на предметі дослідження, впливає зі змісту та обсягу роботи і пояснюється знову ж таки тим, що в процесуальній літературі, в тому числі монографічній, а тим більше монографічній у виді дисертацій процесуальним витратам у кримінальному провадженні за КПК України 2012 р. і на підставі практики його застосування уваги не приділялося.

Переважна більшість винесених на захист положень як науково нових відзначається сучасною постановкою проблем і генерацією нових ідей, з огляду на тенденцію розвитку правових відносин в частині судових витрат у кримінальному провадженні, а також шляхів удосконалення відповідних норм процесуального законодавства з урахуванням позитивного досвіду інших держав та практики Європейського суду з прав людини.

Автор правильно побудувала структуру дисертаційного дослідження, досить повно та всебічно дослідила проблемні питання щодо сутності, структури, видів, розміру, порядку відшкодування процесуальних витрат, розглянула перспективні напрями їх удосконалення, що дозволило їй в цілому успішно впоратися з поставленими задачами та досягти наміченої мети.

Логіка подання матеріалу, манера полемізувати, чіткий науковий стиль формулювання думок дозволили легко та цілеспрямовано сприйняти поданий

дисертантом матеріал, конкретно і повно встановити його достоїнства і недоліки, що також характеризує дослідження з позитивної сторони.

Щодо змісту дисертації, то автор, відповідно до загальноприйнятої методики проведення наукових досліджень у сфері права та формальних вимог до дисертацій, своє дослідження розпочала із визначення поняття, структури і видів процесуальних витрат у кримінальному провадженні (**Розділ 1**), цілком виправдано розкривши попередньо стан дослідження даного процесуального інституту в процесуальній теорії та зробивши історичний екскурс його генези.

Аналіз стану дослідження інституту процесуальних витрат у теорії кримінального процесу дозволив дисертанту з'ясувати підходи науковців до висвітлення даної теми, виокремити спірні в науці питання та такі, що досі не піддавалися науковому осмисленню (с. 16-20), що, своєю чергою, дозволило їй чітко визначитися з власним предметом дисертаційної роботи.

З інтересом сприймається й екскурс дисертанта в історію становлення та розвитку інституту процесуальних витрат у кримінальному провадженні (с. 21-27). Він, екскурс, продемонстрував, що інститут судових витрат – обов'язковий компонент, необхідна складова кримінального судочинства на теренах України від його найдавніших державних часів, а його зміст завжди залежав від системи правосуддя в ті чи інші часи та суспільно-політичного устрою в державі (с. 27).

Здійснивши, далі, аналіз поглядів учених-процесуалістів стосовно поняття судових витрат у його широкому та вузькому значеннях, його змісту, і пославшись на сучасне правове регулювання даного процесуального інституту, дисертант досить переконливо обґрунтувала свою позицію щодо системи їх обов'язкових ознак та сформулювала власну, а по суті удосконалену їх дефініцію, а саме, що це передбачені кримінальним процесуальним законодавством витрати, пов'язані із здійсненням кримінального провадження,

понесені органами досудового розслідування, прокуратури і суду та іншими учасниками провадження, які підлягають відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету або стягуються з осіб, визнаних винуватими у вчиненні кримінального правопорушення (с. 34). З таким визначенням судових витрат слід погодитися.

Заслуговує уваги також положення роботи щодо структури судових витрат, як видів компенсацій та виплат, які й складають цей окремий кримінальний процесуальний інститут (с. 42-43).

Логічне продовження дослідження даного процесуального інституту знайшло своє відображення у **Розділі 2** роботи, де дисертант досить повно та всебічно розглянула питання визначення розміру та відшкодування витрат кожного з їх видів: 1) на правову допомогу; 2) пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження; 3) пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів та 4) із зберіганням і пересиланням речей і документів.

Слід відзначити, що в цій частині роботи дисертант, окрім висвітлення даних питань з точки зору чинної нині нормативно-правової бази (законів, постанов, інструкцій тощо), висунула та переконливо довела низку положень, які містять ознаки наукової новизни, наприклад: 1) положення, основане на принципі рівності сторін, а відтак і їх правових можливостей про те, що правом мати представника-адвоката треба наділити й потерпілого, з покладенням оплати наданої йому правової допомоги на державу у випадках, коли потерпілий (як і обвинувачений) з певних причин (неповноліття, наявність психічних та фізичних вад, відсутність коштів) не в змозі повною мірою відстоювати свої права (с. 65-67); 2) теоретичне обґрунтування нормативного шляху можливої реалізації положень ст. 124 КПК і ст. 1177 Цивільного кодексу України щодо компенсації потерпілому його процесуальних витрат (с. 78-80);

3) обґрунтування щодо необхідності стягнення з обвинуваченого на користь держави документально підтверджених витрат на залучення експерта та спеціаліста, якщо виконувана робота не є їх службовим обов'язком, і стягнення не лише у разі ухвалення судом обвинувального вироку, але й постановлення ним ухвали про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності (с. 100 та ін.); 4) пропозиції про віднесення до процесуальних витрат, витрат, пов'язаних не лише із зберіганням і пересиланням речей і документів, а й із їх знищенням (с. 116, 117, 127); 5) наукове обґрунтування необхідності обов'язкового відображення в обвинувальному акті виду та розміру всіх процесуальних витрат, які були здійснені під час досудового розслідування, а не лише витрат на залучення експерта (с. 127, 135 та ін.), а також інших, важливих як з теоретичної, так і з прикладної точок зору.

Заслуговує схвальних оцінок те, що більшість із винесених на захист положень, висновків і пропозицій дисертант підкріплює слідчою та судовою практикою, результатами опитування практикуючих юристів.

У завершальному розділі, **Розділі 3** Наталія Поліщак, що цілком закономірно, піддала дослідженню порядок відшкодування (стягнення) процесуальних витрат, а саме, його загальні умови та вирішення цього питання судом.

Науково привабливою в цьому плані є, наприклад, її позиція несприйняття положення ч. 1 ст. 122 КПК про те, що витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, несе сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про їх виклик і залучення, зокрема, сторона захисту. Дисертант вважає його несправедливим і таким, що порушує принцип рівності учасників кримінального провадження перед законом і судом (с. 133-134).

І справді. Кримінальний процес є сферою публічною. На виконання публічних функцій у цій сфері в силу приписів засади законності сторона обвинувачення зобов'язана всебічно, повно і неупереджено дослідити усі обставини кримінального провадження (ч. 2 ст. 9 КПК), тобто встановити істину. Необхідність же виклику свідків, залучення спеціалістів, експертів за клопотанням захисту – не що інше, як законні заходи, спрямовані на заповнення прогалин в роботі слідчого, прокурора по встановленню справжніх фактичних обставин кримінального провадження, які, в той же час сприяють суду у виконанні поставлених перед ним завдань так само, як і виклик свідків та залучення експертів і спеціалістів на суді за клопотанням прокурора. Але ж на прокурора як сторону в судовому провадженні положення ч. 1 ст. 122 не розповсюджуються. Не прокурор, держава покриває ці витрати. То питається, які з цих позицій підстави покладати аналогічні витрати на підозрюваного (обвинуваченого)?

Що ж стосується покладання законом витрат на сторону захисту у зв'язку з залученням перекладачів – це взагалі нонсенс. І тут автор права. Тому є усі підстави підтримати дану пропозицію дисертанта в цілому.

Видаються переконливими також положення роботи стосовно правових і фактичних підстав, умов і порядку стягнення процесуальних витрат кожного виду, включаючи й ті, що неоднозначно вирішуються практикою (с.138-152, 152-155, 155-172).

У підсумку: дисертація Наталії Поліщак являє собою цілісну завершену авторську, нову у процесуальній науці, добротну теорію – теорію процесуальних витрат у кримінальному провадженні України.

Автореферат за своїм змістом є ідентичним основним положенням дисертації.

Апробація здійснена на належному кількісному та якісному рівнях. Вивчення змісту дисертації та зіставлення з ним змісту публікацій свідчить про повноту викладу у публікаціях результатів дослідження.

Текстових запозичень без посилання на джерела в роботі не виявлено.

У дисертація **розв'язана конкретна наукова проблема, що має важливе значення для теорії і практики кримінального процесу**, і щодо якої здобувач є суб'єктом авторського права, а саме, вперше комплексно досліджено процесуальні витрати у кримінальному провадженні України, на підставі чого отримані нові обґрунтовані теоретичні та прикладні результати.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що наукові положення і висновки роботи можуть бути використані:

- у *правотворчості* – для удосконалення нормативно-правової бази України, у першу чергу КПК України, яка стосується процесуальних витрат;

- у *правозастосовній діяльності* – як рекомендації слідчим, прокурорам, адвокатам, суддям, іншим учасникам кримінального провадження при вирішенні питань щодо процесуальних витрат (є один акт впровадження);

- у *навчальному процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Правозастосування», «Доказування в кримінальному процесі» (є один акт впровадження);

- у *науково-дослідній діяльності* – як основа для подальших наукових досліджень теоретичних, правових і практичних проблем процесуальних витрат у кримінальному провадженні.

Дисертація, підготовлена Наталією Поліщак, в цілому заслуговує **позитивної оцінки**, але до роботи у мене як офіційного опонента є й зауваження:

1. Формального характеру:

Перше. При формулюванні низки завдань (точніше було б писати – задач), автор вживає терміни «дослідити», «проаналізувати», «зробити» тощо (с. 7-8). Але дисертація – це і є дослідження. А як задачі мали б ставитися отримання бажаних наукових результатів дослідження.

Друге. В авторефераті адекватно, проте надто скупо відображено основний зміст роботи, якому присвячено лише 3 сторінки із 17-ти сторінок автореферату.

Третє. Недолік, як на мене, який має місце в багатьох роботах починаючих науковців – недостатня увага ретельності при остаточній «вчитці» роботи. Як ось: а) на с. 29 відома усім процесуалістам Вікторія Рожнова наведена як особа чоловічої статі (я не кажу уже про адекватність ініціалів російських науковців); б) на с. 80 посилання на ст. 11771, замість 1177 ЦК України; в) на с. 101 та ін. дисертації (с. 4) автореферату переконливо обґрунтовуються положення і вносяться слушні пропозиції в частині відшкодування витрат у випадках закриття кримінального провадження із звільненням особи від кримінальної відповідальності, але щодо такої особи вживається лише термін «обвинувачений», в той час як норми статей § 2 глави 24 КПК передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності й підозрюваного.

2. Стосується історичного екскурсу щодо інституту судових витрат на теренах України.

Перше, – це дещо поверховий аналіз літератури з цього приводу, причому саме літератури, а не джерел права. Наприклад, період Литовсько-руської доби і Речі Посполитої охарактеризований одним абзацом-витягом з невеликої роботи представники української діаспори в Америці Я. М. Падоха (с. 23-24).

Між тим це чи не найбільший історичний період, коли український народ керувався своїм, українським правом, Литовськими Статутами, третій з яких офіційно був чинний на українських землях до 1842 р., а не офіційно до

впровадження в Україні Статуту кримінального судочинства 1864 р. лише наприкінці XIX ст., а на території Чернігівської і Полтавської губерній, в певній його частині, аж до заміни його радянським законодавством.

І саме цей період з точки зору судових витрат є не лише надзвичайно цікавим, а й повчальним. Судочинство за Литовськими Статутами являлося самоокупним. Мала місце так звана система «кормління». Сторони платили за все і усім – за виклик в суд, на подачу позову, за сам суд, за отримання документів, за адвокатів (прокураторів) і т.д. і т.п. Лише бідні вдови, сироти і немічні отримували правову допомогу за рахунок держави.

Вижам платили «вижове», діцький – «діцькування», що становило, наприклад, 17 грош за пройдену ним одну милю шляху. Пізніше – так само вазному, але більше. І це без урахування плати за збитки і плати як відшкодування шкоди, причому відшкодування обов'язково «з нав'язкою». Тому суд був справою надзвичайно дорогою, для простого люду практично недоступною, і саме із-за кількості та розміру судових витрат. Безкоштовним був лише народний (копний) суд. Ось чому навіть вельможі, князі зверталися частіше до копного чи полюбовного суду, аніж до державного. У копному суді платними були лише послуги ката як учасника процесу. Йому, як, наприклад, знаменитому Яську з Рожищ, платили і за дорогу, і за роботу в суді.

Друге. Звідси, сумнівним видається поділ історії судових витрат на етапи, за часів Литовсько-руської держави, Речі Посполитої, козацько-гетьманської держави та перебування України у складі Російської імперії (XIV – поч. XX ст.) (с. 27).

3. У роботі у декількох місцях йдеться про захист прав та інтересів потерпілого з боку представника-адвоката (с. 65-67, 129 тощо).

Між тим, термін-поняття захисту у кримінальному процесі має абсолютно визначене значення, – захист від підозри чи обвинувачення. Це кримінальна

процесуальна функція, яку виконують підозрюваний, обвинувачений і його адвокат-захисник.

Потерпілого ж у кримінальному провадженні (кримінальній справі) ніхто ні у чому не обвинувачує. Отже, йому у кримінальному провадженні ні від кого та від нічого захищатися. Більше того, *de facto* він є суб'єктом сторони обвинувачення, а у передбачених законом випадках – єдиним суб'єктом обвинувачення, приватним обвинувачем *de jure*, про що, до речі, правильно сказано на с. 67 роботи. Тому робота адвоката-представника потерпілого не є захистом в кримінально-процесуальному сенсі, а іншим видом правової допомоги, яку слід характеризувати адекватними їй правовими термінами.

4. Малопереконливою, як на мене, є положення-пропозиція про те, що слід законодавчо закріпити обов'язок держави відшкодовувати витрати на правову допомогу лише одного захисника-адвоката підозрюваного, обвинуваченого (с. 11, 152 дисертації, с. 5 автореферату).

Але, *по-перше*, закон передбачає можливість брати участь у судовому розгляді до п'яти захисників одного обвинуваченого (ч. 3 ст. 46 КПК). Закон, *по-друге*, знає такі поняття як «обсяг», «складнощі кримінального провадження» (ч. 10 ст. 290 КПК та ін.), «складність справи» (ст. 30 Закону про адвокатуру і адвокатську діяльність). Звідси, *по-третє*, закон передбачає можливість участі в судовому розгляді декількох прокурорів, кожен з яких вправі обґрунтовувати у промові свою позицію у певній частині обвинувачення (ч. 2 ст. 364 КПК). То на якій правовій підставі можна обмежувати в цьому плані права і законні інтереси обвинуваченого? – хотілося б почути на захисті.

Проте, як видно, висловлені зауваження не є істотними, вони, окрім цього, є лише особистою думкою опонента, а тому не можуть суттєво вплинути на загальну позитивну оцінку роботи.

Висновок: дисертація Поліщак Наталії Ігорівни на тему «Процесуальні витрати у кримінальному провадженні України», подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, є завершеним монографічним дослідженням, у якому повно та всебічно вирішені поставлені перед ним задачі. Дисертація відповідає паспорту спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, а також вимогам, встановленим «Порядком присудження наукових ступенів», затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567, що ставляться до кандидатських дисертацій, а її автор, – Поліщак Наталія Ігорівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за даною спеціальністю.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту
права ім. І. Малиновського Національного
університету «Острозька академія»

В.О. Попелюшко

ПІПІС
ПІ ТРЕР ЖУЮ
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ
КАДРІВ НАУ «ОА»

